

Beszéljünk az állampolgári nevelésről

Az állampolgári nevelés mint iskolai (közoktatási) nevelési cél és feladat a nemzeti államok kialakulása után vált az iskolák egyik funkciójává. Nevelési cél- és feladatkategóriává válását az indokolta, hogy az iskolának a fiatal nemzedékeket fel kell készítenie az adott állam által megkívánt állampolgári viselkedésre és az állami élet különböző funkcióinak ellátására, illetve az állami keretek közötti együttműködésre. Ugyanis az állam keretei közötti élet egészen más viszonyokat feltételezett a polgárok és az állam között, mint a családi, nemzeti, törzsi viszonyok között.

Miért vált éppen az iskola feladatává az állampolgári nevelés? Ennek több oka is van. Egyik legfontosabb feltehetően az, hogy az iskolát mint intézményt (intézményrendszert) is állami-politikai érdekek hozták létre. Eklatáns példa erre Mária Terézia érvelése, ami szerint „az iskola politikum”. Ezt akkor úgy értelmezték (és ez az értelmezés ma is helytálló), hogy az iskoláztatást mindenekelőtt állami feladatnak kell tekinteni. Ezért születtek az iskolakötelezettséggel összefüggő királyi rendeletek, majd később országgyűlési törvények (L. pl. az 1868-as évi magyar törvényt).

Tehát mi is tulajdonképpen az állampolgári nevelés? Rövid válaszunk az lehet, hogy egy igen összetett (komplex) feladatrendszer, amely tartalmilag a következő főbb összetevőkből áll: ismereteket adni a fennálló állami berendezkedésről, az állami élet irányításáról, intézményrendszeréről, az állam politikai, társadalmi, geopolitikai viszonyairól; felkészíteni az állampolgárokat az államban érvényesíthető jogaikról, kötelezettségeikről; megtanítani őket arra, hogy el tudjanak igazodni az ügyeiket intéző hivatalokban és egyéb szervezetekben; tudatosítani bennük, hogyan alkalmazkodjanak a fennálló viszonyrendszerekhez, mi-féle személyiségjegyekre lesz szükségük, ha autonóm személyiségként akarnak élni és dolgozni.

Az állampolgári nevelés tartalma, politikai, ideológiai irányultsága és módszere szorosan összefügg annak az államnak politikai, társadalmi berendezkedésével, amelyben a nevelendő állampolgárok élnek. Magyarország 1990 óta egy társadalmi közmegegyezés (emlékeztetőül ... a hatpárti megegyezés!) következtében a modern európai demokrácia szabályai szerinti politikai-társadalmi életet alakít ki. Tehát egy olyan politikai rendszer van kialakulóban, amelynek főbb jellemzői, politikai minőséget hordozó mutatói: a plurális demokrácia, a több párt rendszer, a politikai konszenzusra törekvés (azaz az eltérő szabad vélemények cseréje), amelyben a pártok nem pusztán – és főleg nem állandó – hatalmi, hanem társadalmi szervezet jellege és belső demokratizmusa nyilvánul meg.

Egy ilyen berendezkedésű államban az állampolgári nevelés fő célkitűzései a következők lehetnek:

1. Mindenekelőtt meg kell érteni és el kell fogadtatni a demokrácia lényegét, a demokratikus magatartás jellemzőit, és el kell sajátítani a demokratizmus érvényesítésének mechanizmusát. Ez a cél a feladatok sorát rejti magában. Demokrácia ugyan az eredeti görög szó (democracy) jelentésében népuralmat jelent. De nem jelenti azt, hogy mindenkinek mindenben egy időben igaza van, vagy igazának társadalmi érvényessége van. A demokrácia nem úgy működik, hogy egy érdekcsoport (párt vagy más csoportosulás) kijelenti önmagáról, hogy én vagyok a jó, tehát nekem kell gyakorolnom a hatalmat. A demokrácia szoros velejárója a többségi azonosság megtalálása, a konszenzuseresés, a monolit hatalmi törekvésekkel szembeállítani a poliarchiát mint a pluralizmus legfőbb sajátosságát. A demokratikus magatartás legfőbb feltétele a lehető legmagasabb szintű műveltség, a jól tájékozottság, a másság előítéletek, előfeltevések nélküli mérlegelése, nem csupán a tekintélyelvű érvelés, hanem az objektivitás és a tények tisztelete. Ahol következetesen érvényesítik a demokrácia szabályait, ott demokratizmus van. A demokrácia megvalósításának mechanizmusa tehát nem a diktatúra, hanem a demokratizmus mint irányítási/vezetési stílus. Tudatosítani kell, hogy a „népuralom” több féleképpen valósítható meg: vagy közvetlen módon, vagy a különböző képviseleti mechanizmusokon keresztül. Nevelési szempontból nagyon fontos az egyéni felelősség hangsúlyozása akár a közvetlen, akár a képviselőkön keresztül gyakorlandó állampolgári jogok esetében.

2. Az előbbiekből is kitűnik, hogy az állampolgári nevelés óhatatlanul „átcsap” politikai nevelésbe. Egy plurális demokrácia elképzelhetetlen több párt egyidejű létezése és működése nélkül. Ennek nagyon fontos nevelési konzekvenciái vannak. Egy olyan társadalomban, amelyben több párt működik, elkerülhetetlen – divatos kifejezéssel élve – a politikai „váltógazdálkodás”, azaz hol az egyik, hol a másik pártnak, pártok csoportjának (koalíciójának) a hatalomra kerülése. Ezt a pluralista demokrácia természetes velejárójaként kell elfogadnunk. Nevelési aspektusból ennek az elvnek (mondhatnánk: törvényszerűségnek) az elfogadása/elfogadtatása nem könnyű. Evidens helyzetről van pedig szó, és aki ezt nem tudja elfogadni, az a modern demokrácia lényegét nem értheti meg. Arra kell tehát nevelni a fiatalokat (és mindenkit, aki ilyen szempontból nevelésre szorul), hogy a plurális demokráciában a politikai hatalom nem egyetlen érdekcsoporthoz kötött, hanem a nép, vagy adott közösség többségének az ítéletétől függő aktualitás. Ennek pedig minden politikai, civil- és mondjuk – diákszervezetben – így kell lennie. Tehát úgy kell felkészülnünk a politikai jogaink gyakorlására, hogy mind a hatalmi helyzetben, mind azon kívül megtaláljuk a releváns és kulturált módszereket demokratikus jogaink gyakorlásához.

Nem célja ennek az írásnak, hogy teljességre törekedjen az állampolgári nevelés témakörét illetően. Az iskola szerepéről azonban feltétlen szólni szeretnék.

Az iskola nem létezhet a társadalomtól függetlenül, azon kívül. A modern iskolarendszerek – ha tudomásul vesszük, ha nem – sok szállal kötődnek mind a szűkebb, mind a tágabb társadalmi formációkhoz. A mai magyar iskolának célkitűzéseit tekintve egyszerre kell megfelelnie a nemzeti, az európai és az egyetemes demokrácia követelményeinek. Az állampolgári nevelés szemszögéből ez azt jelenti, hogy olyan magyar fiatalokat kell nevelnünk, akik európai magyarként jó értelemben vett világpolgárok is tudnak lenni. Ennek tartalmi biztosítéka lényegében a korszerű tantervekben megtalálható. Valószínű, hogy a célok elérésének, a feladatok megoldásának az adekvát módszereit azonban keresnünk kell. Próbáljuk

meg, keressük közösen! Feltehetően az első gondolat, ami sokunkban felötlik: megint politizálni akarunk az iskolában? Úgy gondolom, nem erről van szó. Az állampolgári – politikai – nevelés nem ezt jelenti. Nem „sajtófélórák”, nem politikai „szemináriumok”, politikai diákok napi politikai tárgyú vitáiról van szó, hanem arról, hogy tanítsuk meg a fiatalokat „állampolgáru” viselkedni, majdan állampolgári jogait gyakorolni, és készítsük fel őket arra, hogy a bonyolult politikai viszonyok között el tudjanak igazodni, továbbá majdan tudjanak kulturáltan politizálni. Ez azonban egy hosszú folyamat, amelyből minden iskolafoknak a maga lehetőségeit kell hatékonyan kihasználni és a korosztályhoz mért módszereket, eszközöket, technikákat megtalálni. Az alábbi ábrán ezt a folyamatot szeretném bemutatni. Amint látják, a táblázat egy koordináta rendszerben kívánja szemléletessé tenni a tanulók életkora és állampolgári – politizálási – alkalmasság szintjei közti összefüggést. A táblázatból kitűnik, hogy az iskolának az életkor függvényében a politikai érettség, illetve az állampolgárrá válás öt szintje közül melyik összetevőt lenne célszerű nevelési feladatként értelmezni. (L. a satírozott területet!) Lássuk a táblázatot!

Az állampolgári – politikai – nevelés folyamata (Készítette Deli István)

Aktív politizálás Politikai, társadalmi szervezetek						
Elkötelezettség Hallgatói önkormányzat						
Ismeretszerzés, Tananyag, tanulói önkormányzat						
Tájékozódás segítése. Tananyag						
Érdeklődés felkeltése						
Szintek Életkor	6-10 ÉV KISISKOLÁS KORCSOPORT	10-14 ÉV FELSŐ TAGOZATOS KORCSOPORT	14-18 ÉV KÖZÉPISKOLÁS KORCSOPORT	18-25 ÉV IFJÚ KOR. FŐISKOLAI EGYETEMI KORCSOPORT	FELNŐTTKOR. POLITIKAI, TÁRSADALMI SZERVEZETEK	

Olvasónk ötleteire, javaslataira, tapasztalataira számítunk a következőkben: milyen módszereket, eszközöket részesítenének előnyben az egyes szintek, illetve korosztályok aktivizálására. Továbbá írják meg, hogy milyen konkrét tapasztalataik vannak a különböző korosztályok állampolgári nevelésével kapcsolatban.